

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud der ondertekende stukken.

Van deze artikelen berusten de auteursrechten bij de auteurs.

Goochelaar Jan Hagoort, een bijzonder mens.

Ton Cup

Wie van de oudere Naarders herinnert zich niet Jan Hagoort de Hollands-Amerikaanse goochelaar? Jan Ludolph Hagoort werd te Naarden geboren op 26 juni 1895 als zoon van Jakob Johannes Hagoort en Johanna Petronella van Aken. Jakob Johannes was winkelier in de Marktstraat 151 en overleed op 1 december 1907 op jonge leeftijd. Johanna Petronella overleed als weduwe van Adriaan Geytenbeek op 4 oktober 1935. Als driejarige kleuter legde Jantje in 1898 de eerste steen in een rijtje huizen in de Jan Massenstraat. De steen is nog steeds aanwezig. Jan bezocht de lagere school bij meester van der Heijde, zoals hij dikwijls graag memoreerde, daarna volgde hij onderwijs aan het Instituut Gooiland te Bussum en later was hij 'spoorstudent' naar respectievelijk Amersfoort en Amsterdam, waar hij de Rijks H.B.S bezocht.

Jantjes jonge jaren

Op negenjarige leeftijd goochelde Jantje uit de hoge hoed van de bekende Naardense dominee Drijver tot grote hilariteit een cake. In 1910 trad hij als amateur op in het clubgebouw van de padvindsters, waar hij lid van was. Voor zijn verjaardag had hij een tientje gekregen, waarvoor hij goochelattributen kocht en het moet gezegd, hij manipuleerde er zo handig mee dat zijn optreden insloeg. In 1914 trad Jan op voor de gemobiliseerde militairen. Daar hij toch een vak moest leren - hij wilde aanvankelijk dominee worden - ging Jan in de leer bij zijn oom Willem van Aken, boomkweker op de kwekerij 'Kweeklust'. Dit duurde echter maar kort, na een opleiding steno,

De STICHTING VIJVERBERG stelt zich tot doel: de bevordering van het bestuderen, vastleggen en verbreiden van historische en historisch-geografische kennis van Naarden en haar omgeving.

'De Omroeper' is een uitgave van de STICHTING VIJVERBERG. Dit historisch tijdschrift voor Naarden bevat artikelen en mededelingen over de geschiedenis van Naarden. Het verschijnt vier maal per jaar. De abonnementsprijs voor 1992 bedraagt minimaal f 20,00. Opgave van abonnementen aan het onderstaande adres. U ontvangt een rekening bij toezending van het eerste nummer. Abonnementen gaan in met het eerste nummer van de lopende jaargang. De reeds verschenen nummers van de lopende jaargang worden toegezonden. Opzeggingen dienen schriftelijk doorgegeven te worden vóór 1 december.

STICHTING VIJVERBERG, Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden, telefoon 02159 - 46860.

boekhouden en Spaans bij Schoevers en een kantoorbaan gedurende een jaar, stapte hij in 1916 naar de Amsterdamse toneelschool. Daar kreeg hij samen met onder andere Charlotte (Lotje) Köhler les van Theo Bouwmeester. Op de toneelschool zagen ze niet veel in hem. Talent had hij wel, maar niet voldoende. Zo werd hij in 1919 gediplomeerd dansleraar, gevestigd in de Naardense Kloosterstraat en bij Roest in de Bussumse Kapelstraat. Met de dochter van Roest was Jan nog enige tijd verloofd.

Carrière in Amerika

Na dit alles vertrok Jan in 1921 als boomkweker/tuinarchitect naar Amerika om daar zijn geluk te beproeven. Het boomkwekersvak beviel hem niet zo goed en na enige tuinarchitectonische projecten, besloot Jan na drie jaar het artistenvak in te gaan. Vanaf 30 november 1923 gaf hij zich geheel over aan het variëte. Op die datum werkte hij voor het eerst als beroeps voor het YMCA te New York, maar meerdere engagements volgden niet snel. Het viel dus allemaal niet mee. In Canada liep Jan, omdat hij niets anders bezat, de hele dag in zijn smoking en had gaten zo groot als een riksdaalder in zijn schoenen, welke hij opvulde met zelf geknipte kartonnen inlegzolen. Maar het zij keerde en hij ging optreden als comedian-magician en later als the Holland

Slotnummer met 24 rinkelende wekkers.

Mystic in Volendammer costume. Wat geweldig insloeg was zijn slotnummer waarbij hij 24 rinkelende wekkers uit een geleende hoed toverde. Hij trad daar op met beroemde artiesten o.a. de 'Boswell Sisters', Sophie Tucker en vele anderen. Inmiddels zat Jan in het bestuur van de S.A.M. (Society of American Magicians) met o.a. de nu nog beroemde Houdini.

Jan Hagoort in 1930 in New York.

In 1929 kwam hij terug naar Naarden, maar een jaar later ging hij op verzoek weer naar Amerika. Na succesvolle tournees kwam hij, mede in verband met het overlijden van zijn moeder, in 1936 weer in Naarden. In Nederland kreeg hij direct veel werk met grote prominenten als Willy Derby, Tholen en van Lier, Louis Noiret en Clinge Doorenbos. De laatste gaf hem een foto met opdracht:

'Wij goochelen beide, vriend Hagoort, 'Gij met de handen, ik met het woord.'

Ook Buzio schreef als opdracht in een boek als geschenk:

'Met grote waardering voor Uw artistieke gaven.'

Samenwerking

In 1936 leerde ik Jan kennen. Zelf was ik toen samen met Han Benz van den Berg, de latere grote acteur, poppenspeler. In verband met de crisis was mijn opleiding voor machinist op de grote vaart op de klippen gelopen. Derhalve zocht ik contact met Jan Hagoort, die ik omstreeks 1930 als goochelaar had zien optreden in theater Novum te Bussum en waarvan ik mij nog zijn wekkerfinale herinnerde.

Ik belde aan in de Kloosterstraat, waar zijn huishoudster mij naar de overkant, het Hof van Holland van Kaptein, verwees. Daar maakte Jan een verslag van een bijeenkomst voor zijn buurman meester Van der Heijde, die op zijn oude dag verslaggever was voor enige regionale bladen.

Nadat ik mij voorgesteld had vroeg Jan op zijn eigen wijze met luide en sonore stem: "Wat kan ik voor je doen jongeman?". Over mijn poppenspel vertellend - ik was toen 19 jaar - maakte ik kenbaar dat ik graag wilde meewerken in zijn kinderprogramma's. Ja, daar zat wel een mogelijkheid in. Ieder de helft van het programma (niet van de

Naarden, 17 Nov '36.

Beste Ton,

Dond. mid 3 Dec. werk je
30 min in Kon. Emmen schopl. voor
kinderen 4-9 jaar. Duik hi? Salari-
tien pop omdat je het bent.

Nyu. pakkage.

J vriend

Jan.

Briefkaart van Jan Hagoort aan Ton Cup, 17 november 1936.

gag). Om 't kort te maken de samenwerking ging van start. Het eerste optreden was te Amsterdam, waarbij ik gebruik mocht maken van zijn attributen. Na afloop moest dat gevierd worden met een etentje in de Stadt Schänke aan het Leidscheplein. Toen we daar binnen gingen, ik zal het nooit vergeten, was het mijnheer Hagoort voor en mijnheer Hagoort na. Hoed en jas werden aangenomen door wel drie personeelsleden en met veel buigingen en vertoon werden wij naar een tafel gedirigeerd. Zo merkte ik al snel dat Jan een bekende en graag geziene gast was, voornamelijk door zijn royale fooien en bovendien was het duurste niet goed genoeg. Terug naar Naarden-Bussum met de trein 1e klas. Dit was mijn eerste voorstelling met Jan Hagoort.

Karakter en levensstijl

Dat Jan de waarde van het geld niet kende, bemerkte ik in het begin van onze kennismaking. Hij liet in zijn huis een paar planken maken in een voormalige bedstede. De timmerman vroeg als loon een tientje. Jan zei toen: "Ben je bedonderd, je krijgt twintig gulden." Dat deed hij bij alles, zijn leven lang. Op één van zijn verjaardagen kwam een slagersjongen vleswaren bezorgen. Jan gaf toen een tientje fooi! Als hij boodschappen ging doen met de hengselmand over de arm, kwam hij meestal geld tekort. Altijd kocht hij het beste en het duurste. Zelfs in zijn arme tijd stond er altijd roomboter op tafel. Hij hield van lekker eten en maakte heerlijke dingen klaar

Jan Hagoort (hij steekt boven iedereen uit) tussen Naardense prominenten op het gouden huwelijksfeest van ds. Drijver. Zittend de familie Drijver. Achter de militair dr. W. Boerebach, links met hoge hoed notaris Hoeflake. Linksboven met hoed wethouder Smits. Rechtsboven pastoor Hermesen, schuin voor hem burgemeester Van Wetsum. Collectie: J.Th.J. Jorna.

want koken kon hij als de beste. Elk jaar bracht Jan van der Heijde, zijn buurjongen die hem tot zijn dood is trouw gebleven, met Kerst een haas. Die haas werd met de grootste zorg bereid, dat kon je aan Jan overlaten.

Verschillende Naarders hebben van Jan geprofiteerd. Zijn huizen was hij al gauw kwijt door zijn royale manier van leven en door zijn klaplopende vrienden. Altijd stond zijn huis open, ook als hij op tournee was. Tot diep in de nacht werden bij zijn afwezigheid feesten gegeven. Over dat alles werd natuurlijk geroddeld. 'Hij gaf gelegenheid', de politie werd er zelfs in gemoeid. Toen hij omstreeks 1946 weer eens op tournee was voor de Amerikaanse troepen in Duitsland, liet hij een advertentie plaatsen met de volgende inhoud:

*Praatzieke burgers van Naarden
Jan Hagoort zit niet in de bak,
maar is op tournee in Duitsland
voor de Amerikaanse soldaten.
Hij komt dus weer terug.
Jan Hagoort*

Genealoog Hagoort

Als amateur-genealoog ontdekte Jan interessante zaken over zijn familie. Zijn overgrootvader van moederskant Cornelis van Aken bezat een reizende menagerie, waarmee hij door heel Europa trok. Toen hij er in 1840 mee stopte, kocht het éénjarige Artis de menagerie op. Artis moest voor de koopsom van f 36.000,-, een enorm bedrag voor die tijd, een hypotheek nemen. De familie Van Aken kwam te wonen in een huis staande in de diertuin. De grootvader van Jan, Jacob Johannes werd daar geboren. De zuster van de menageriehoudster huwde met de Franse leeuwentemmer Henri Martin, van wie een fraaie afbeelding in zijn kamer hing. Zijn betovergrootvader was dansmeester, hetgeen Jan, toen hij zelf in 1914 een dansschool oprichtte, niet wist.

Vele functies

Laten wij nu eens nagaan welke functies hij in zijn leven bekleed heeft: Oprichter en secretaris van de Naardense Dilettanten Club (1912), secretaris van de zwem- en poloclub 'de Vest', secretaris van de Nederlands Genealogische Vereniging, afd. Gooi en Eemland, secretaris van de Vereniging van Suikerzieken (Jan was zelf suikerpatiënt), bestuurslid van de sociëteit 'Eensgezindheid' (die hij tevergeefs probeerde in stand te houden), propagandist voor de Vrienden van de Vesting, administrateur van de N.O.K.A. een beroepsartiestenbond, hulp-gemeentebode, voorzitter van de Nederlandse Bond voor Goochelaars, verder was hij (ook op zondagen) als portier werkzaam in het voormalige studenten sanatorium.

Als Naardens historicus was Jan geen kleine jongen. Zijn boekenbezit over Naarden en het Gooi was uniek. Bovendien bezat hij een uitgebreide verzameling ansichtkaarten, prenten en topografische kaarten. Vlak voor zijn dood vroeg hij mij of ik dat wilde bezitten en voortzetten als hij er niet meer was. Helaas heb ik dat geweigerd. Nu is alles verspreid en versnipperd. Helaas was er toen nog geen stadsarchivaris.

Jan Hagoort was een zeer bijzonder mens, sociaal voelend met een hart van goud. Voor mij was hij een zeer goeden bevriend collega. Veel heb ik van hem geleerd. Op 21 mei 1968 kreeg hij een verkeersongeluk. Na een paar jaar sukkelde werd hij, na een avondje Singer te Laren, op 29 december 1971 's morgens dood naast zijn bed gevonden. Wij hebben met een laatste applaus voor altijd afscheid van Jan Hagoort genomen.

Jan Hagoort in de dertiger jaren.

Oorzaak en gevolg van de doorbraak van de Westbeer in december 1681

H. Schaftenaar

In de Omroeper van april 1991 werd aandacht besteed aan enkele notariële akten uit 1682, waarin getuigenverklaringen stonden met betrekking tot de slechte kwaliteit van de Naardense vestingwerken.

De aanleiding voor het opmaken van de akten moest iets met de Westbeer te maken hebben, maar hoe precies de vork in de steel zat was toen nog onduidelijk. Toen ik onlangs wat archivalia over de vestingbouw in het ARA te Den Haag raadpleegde, werd het duidelijk wat er toen in Naarden gebeurd was. Hier volgt een extract van enkele lange 17e eeuwse verbalen.

Een 'goddeloos' gemaakte beer

Toen in december 1681 bij een ongekend hoge waterstand op de Zuiderzee, het water met geweld door de Westbeer was gebroken en de punt van het Amsterdamse bolwerk in een ruïne was veranderd, werd van hoger hand een onderzoek ingesteld naar de kwaliteit van de waterkering. Kolonel Paul Storff de Belville, Ingenieur Generaal van de Prins van Oranje, werd naar Naarden gezonden om de beer te inspecteren. Het zal hem niet veel moeite gekost hebben want de beer was, om zijn eigen woorden te gebruiken, 'goddeloos' gemaakt. In zijn verslag van 30 december 1681 is dan ook geen goed woord te vinden over de constructie van dit stenen bouwwerk.

Ten eerste was de beer niet diep genoeg gefundeerd. Maar liefst 4½ voet stond het stenen gedeelte boven de uit zandgrond bestaande bodem van de stadgracht. Het

De Westbeer. Foto: J.C. Broosterhuizen.

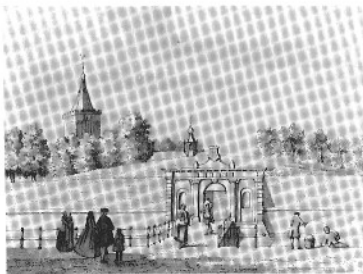
houten fundament stond als een heuvel in de stadgracht en liet derhalve water door. Bovendien zat de beer verkeerd aan de punt van het bolwerk vast. In plaats van erin, was deze er tegenaan gemetseld.

Tevens constateerde Storff dat de face (lange muur) van het Amsterdamse bolwerk op 'vergame stormpalen' was gebouwd, waardoor een deel van dit werk was ingestort. Alhoewel niet doorgebroken bij het hoogwater van december, constateerde Storff dezelfde gebreken bij de Oostbeer. Alleen al op 't oog was deze beer hem niet bevallig. Hij zag er volgens Storff veel te teer of smal uit en had ook geen kans om te overleven!

Vele mankementen

Maar daar bleef het niet bij, want op zijn rondje langs de Naardense vestingwerken bleek er van alles te mankeren aan de bruggen, poorten, riolen, muren, aardwerken en poternes.

Zo waren de hardstenen 'lijsten' van de pas gemaakte Utrechtse Poort naar beneden gevallen omdat ze niet diep genoeg in de muur 'gestaert' zaten; de versiering van Benteimer zandsteen op de poort zag er miserig uit, doordat de piramiden naast het wapen van Zijne Hoogheid te klein waren uitgevallen; het riool van de stad had een te kleine capaciteit; de poternes vertoonden wateroverlast als gevolg van een te lage ligging; de poterne tussen de Utrechtse Poort en de Oostbeer had te weinig lengte; de jukbalken van de brug voor de Utrechtse Poort waren veel te licht en de kwaliteit van

De Utrechtse Poort met de te klein uitgevallen piramiden naast het wapen van Zijne Hoogheid.

Adriaan Dortsman (ca. 1630-1682).
Foto: Iconographisch Bureau,
's-Gravenhage.

het hout was niet goed. Bovendien waren enkele muren niet zwaar genoeg uitgevoerd.

Er mankeerde zoveel aan, dat Storff door zijn opdrachtgevers uit de Staten van Holland en Westfriesland gemachtigd werd om getuigen te horen en het een en ander vast te leggen.

Dortsman in diskrediet

Nadat Storff zijn onderzoek had afgerond - notaris Joan Bosch had het er druk mee - heeft hij zijn bevindingen in een verslag neergelegd. Het is getiteld 'Verbael van Ir Storff op de defecten van de werken aan de fortificatie tot Naerden' en zal, alhoewel een jaartal ontbreekt, van eind januari of begin februari 1682 dateren.

Het verbaal is in wezen een aanklacht tegen Adriaan Dortsman geworden, aan wie toen het algemeen toezicht was toevertrouwd.

In de aanhef staat dat alles op order of tenminste met weten van architect Dortsman heeft plaatsgevonden. Bovendien werd vermeld dat Dortsman de opzichters zelf had aangesteld en hij er dus mede verantwoordelijk voor was.

Naast de reeds vermelde ondeugdelijkheden van de beren en de faces wordt geïnnuëerd dat Dortsman 's nachts het lek in de Westbeer met klei had laten dichtten om bij een inspectie geen problemen te krijgen. Verder zou hij een ravelijn goedgekeurd hebben, terwijl het slecht gemaakt was. Zijn superieuren hadden hem zelfs nog gewaarschuwd en gelast er goed op te letten.

Nadat de vestingmuren gereed waren, werden pas de riolen aangelegd, waardoor men de muren weer ten dele moest afbreken. Bovendien was er onder de riolen en de poternes geheid. Naar de mening van de metselaars en timmerlieden was dat volslagen overbodig, want de grond was vast genoeg en ook nog beschoeid door het heiwerk onder de vestingmuren. De kosten waren daardoor onnodig gestegen.

Ook had Dortsman een omvangrijk heiwerk in z'n geheel uitbesteed. De kleine heibazen konden er daardoor niet tussen komen. Dat had tot gevolg dat het werk te duur uitpakte. Meester-timmerman Pieter de Leeuw zag namelijk kans het werk voor de zeer hoge prijs van 15 stuivers per paal binnen te slepen, terwijl de kleinere heibazen

met 9 tot 10 stuivers per paal ook genoeg zouden hebben genomen.

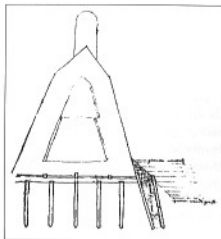
De problemen met de kwaliteit van het hout waren pas opgetreden nadat de overheid op aanbeveling van Dortsman zelf hout was gaan inkopen. Toen de heibazen nog zelf het hout leverden, werd er door de opzichters zeer nauwlettend toegezien opdat alles de juiste lengte, dikte en kwaliteit had.

Verder had men de goede tuinaarde (plakaarde), die bij de zeehaven lag gebruikt om er een oude gracht mee te dempen, de stadgrond mee opgehoogd en de rest onder en achter de muren gestort. Straks zouden er grote tekorten van dit materiaal zijn en moest men het tegen hoge kosten van het land van andere lieden halen.

Twijfels over de schuldvraag

Kortom men was op zoek naar een zondebok en het is duidelijk dat Dortsman als zodanig van het Naardense toneel verdween. Hij stierf overigens enige maanden na deze affaire op 8 oktober 1682. Of Dortsman als eindverantwoordelijke ook daadwerkelijk de hand heeft gehad in de knoeierijen, valt te betwijfelen. Sommige van de problemen, met name die van de beren, waren namelijk al veel langer bekend. Zo dateert van juli 1678 een tekening met beschrijving van de 'Amsterdamse beer', waarop één van de problemen uitvoerig aan de orde kwam. Wellicht heeft Dortsman zelf de tekening gemaakt en het idee voor een provisorische reparatie aangedragen.

Van een officiële aanklacht tegen Dortsman is het, voor zover ik weet, nooit gekomen. Of Paul Storff wel de juist persoon was om het werk van Dortsman te inspecteren en hem te bekritisieren is ook aan twijfel onderhevig, want twee jaar later werd Storff zelf in verband met soortgelijke knoeierijen bij verstek tot levenslang verbannen. Maar hierover meer in het volgende artikel van dr. J.S. van Wieringen.

De schets van de 'Amsterdamse beer' van juli 1678. Rechts worden de waterstand en de bodem van de gracht aangegeven. Het houten fundament stond als een heuvel in de gracht. Door het aanbrengen van een kleipakket werd het mankement provisorisch gerepareerd.

Paul Storff de Belville, ingenieur generael

dr. J.S. van Wieringen

Paul Storff, vaak ook genoemd Paul Storff de Belville, was een buitenlands genieofficier die van 1679 tot 1684 in Nederlandse dienst is geweest. Het waren toen jaren van grote bedrijvigheid in de Nederlandse vestingbouw. Tijdens de voorafgaande oorlog met Frankrijk (1672-1678) waren de Nederlandse vestingen gevallen als kegels. De provincie Holland had voor het eerst in bijna een eeuw weer vijandelijke troepen binnen zijn grenzen gehad. Dat was in Naarden en Woerden; de rest van de provincie was maar nauwernood gered nadat er in der haast een inmundatielinie was geïmproviseerd tussen Muiden en Gorkum. Om herhaling van deze traumatische ervaring te voor-

Gebastioneerde vestingen zijn omgeven door een wal met vooruitstekende bastions waartussen courtines zijn gelegen. De bastionsvormen zijn nogal eens veranderd. Hier volgen drie bastionsvormen uit de tweede helft van de 17e eeuw.

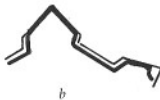
a. Oud-Nederlands.

Rondom de hoofdwal (dikke lijn) loopt een lagere onderwal (dunne lijn). De bastionsflanken staan loodrecht op de courtine.

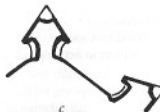
b. Verbeterd Oud-Nederlands (Bastion Katten in Naarden).

Onderwal alleen bij de courtine en de bastionsflanken. De flanken staan loodrecht op de voorkant van het nevenbastion.

c. Moderne of Franse methode (Bastion Tuifpoort in Naarden).

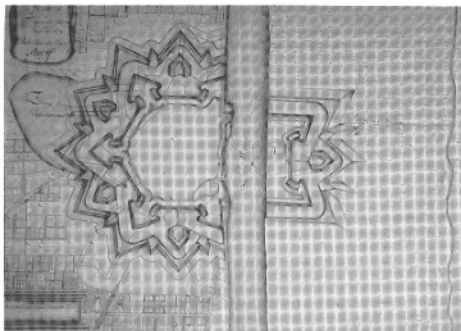
Geen onderwal maar gebogen hoge en lage bastionsflanken. De vorm van de hoofdwal bij de bastionspunt is typisch voor Naarden. Bij andere vestingen van de moderne methode loopt de hoofdwal door tot de bastionspunt.

komen werd besloten tot een grootscheepse modernisering van de vestingen. Daarbij stuitte men op het probleem dat er in Nederland geen deskundigen op dit gebied waren. In de dagen van de Prinsen Maurits en Frederik Hendrik had Nederland de toon aangegeven in de Europese vestingbouw, maar na de vrede van Münster in 1648 waren de ontwikkelingen in dit vak niet meer bijgehouden. Men hield zich bij het oude met op zijn best enkele detailverbeteringen. Deze zijn te zien bij de het eerst uitgevoerde werken van het bouwprogramma: de buitendijkse bastions van de nieuwe vesting Naarden. Deze zijn nog van het Oud-Nederlandse type met als enige verbetering dat de bastionsflanken een gunstiger richting hebben om de nevenliggende bastions te flankeren en dat de onderwal aan de voorkant der bastions is weggelaten.

In de jaren rond 1680 waren de nieuwste ontwikkelingen in de vestingbouw dus niet te vinden in Nederland. Wel in Frankrijk waar onder leiding van Sébastien le Prestre de Vauban (1633-1707) vele vestingen werden gebouwd om de pas veroverde gebieden te kunnen behouden. Storff's kennis van Franse vestingbouw is ongetwijfeld de reden geweest voor zijn komst naar Nederland. Hoewel geboren in Frankrijk (te Metz; het moet rond 1640 zijn geweest) is hij nooit in Franse dienst geweest. Hij leidde een huurlingenbestaan in dienst van achtereenvolgens Zweden, Venetië, Spanje, de Palts en opnieuw Spanje tot hij in 1668 in Engelse dienst kwam. In 1672 raakte Engeland in oorlog met Nederland en Storff kwam met een Engels expeditieleger naar de zuidelijke Nederlanden. Daar werd hij gedetacheerd bij de Franse bondgenoten om te werken als militair ingenieur bij Vauban. Toen Storff in 1677 terugkwam naar Engeland was hij blijkbaar zo goed bekend geraakt met de Franse methode van vestingbouw dat het voor Prins Willem III interessant werd om hem in 1678 naar Nederland te halen als 'ingenieur generael in dienste deser landen'. Men vindt hem ook welaangeduid als 'ingenieur generael van de vereenigde provincien' en 'ingenieur generael van sijn Hoogheijden den Heere Prince van Oranien'.

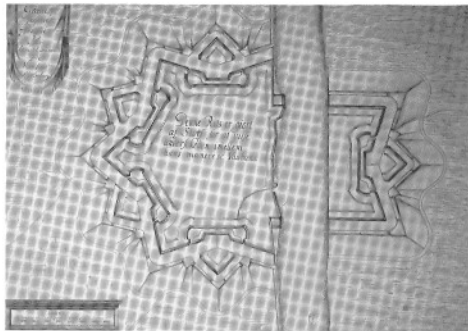
In korte tijd is er toen een Nederlandse variant van de Franse vestingbouwmethode ontstaan, soms aangeduid als 'Franse methode' en soms als 'Moderne methode'. Wat deze variant inhield is te zien bij het binnendijkse deel der vesting Naarden. Hij doet denken aan het Vaubanse voorbeeld maar op detailpunten wijkt hij er van af. Hoe men tot deze variant is gekomen is niet bekend maar Storff heeft er ongetwijfeld een rol bij gespeeld. Hij heeft het bestek opgesteld van het eerste volgens deze variant gebouwde bastion, het bastion Promers in Naarden dat op 15 maart 1679 is aanbesteed en op 11 april 1680 besloot de Raad van State de vesting Grave te herbouwen 'volgens het plan door den Ingenieur Storff geformeert'. Dit plan, dat als jaartal 1679 vermeldt, is geheel in de stijl van Naarden. Het bevindt zich in Kopenhagen, samen met een ontwerp voor Grave in de stijl van Vauban met de vermelding dat Storff dit laatste heeft getekend om

Storff's ontwerp voor de vernieuwing van de vesting Grave uit 1679. Het linkse deel - de wal om de stad - is uitgevoerd, het rechte deel - het bruggehoofd over de Maas - niet. Aanwezig in Det Kongelige Bibliotek, Kopenhagen.

de verschillen tussen zijn methode en die van Vauban te tonen. Ook voor de andere vestingen van het genoemde bouwprogramma heeft Storff volgens eigen zeggen ontwerpen gemaakt: Bergen-op-Zoom, Breda, 's-Hertogenbosch, Kampen en Sas-van-Gent. Door onafhankelijke bronnen wordt dit bevestigd. Voor Bergen-op-Zoom is kort geleden een (niet-uitgevoerd) ontwerp gevonden in Kopenhagen, het archief vermeldt zijn verblijf in die stad in 1680 en er is een ontwerp voor Sas-van-Gent dat, gezien de stijl van tekenen, van hem afkomstig moet zijn.

Paul Storff woonde in Den Haag waar hij een huis had gehuurd in de Juffrouw Idastraat. Maar, zoals we zagen, hij werkte op vele plaatsen in het land, waaronder Naarden. Hij had ook de leiding van de werken in Grave en dat zou hem fataal worden. In juni 1683 begonnen daar de bekledingsmuren van de nieuwe wallen te scheuren. Eerst ging het daarna als in Naarden: Storff kreeg opdracht de zaak te onderzoeken. In september, als de Commissie Maesstroom uit de Raad van State voor zijn halfjaarlijkse inspectie Grave bezoekt, leidt Paul Storff het gezelschap rond. Er is

Ontwerp voor Grave volgens de manier van Vauban. Getekend door Paul Storff om de verschillen met zijn 'moderne manier' te laten zien. Aanwezig in Det Kongelige Bibliotek, Kopenhagen.

gebleken dat er op grote schaal is geknoeid met het hei- en metselwerk. Storff geeft hiervoor de, inmiddels gevluchte, aannemers de schuld. Maar dan gaat het plotseling anders dan in Naarden: in oktober wordt Paul Storff in Den Haag gevangen gezet en een proces tegen hem wordt voorbereid. Storff weet zich hieraan te onttrekken door begin januari 1684 de vlucht te nemen. Op 15 januari wordt hij bij verstek levenslang verbannen; op terugkeer staat de doodstraf. Zijn goederen worden verbeurd verklaard; bij de afwikkeling van deze zaak blijkt dat hij maar liefst 133 schuldeisers had.

Dank zij een van de schuldeisers, Arent Pijl, weten we over Paul Storff iets meer dan zijn hierboven vermelde belevenissen in Nederland tussen 1678 en 1684. Op 8 december 1685 machtigt Arent Pijl een koopman, die naar de Levant gaat, om namens hem een schuld te innen bij 'ingenieur generaal Paulus Storff, jegenswoordig in dienst zijnde van de Republiek Venetië'. In het Archivio di Stato in Venetië bleek zich de brief te bevinden waarmee Storff na zijn vlucht uit Nederland heeft gesolliciteerd naar een post in het Venetiaanse leger. Door deze brief kennen we nu zijn militaire loopbaan

van voor 1678; hierboven werd deze kort samengevat. Na 1684 diende Paul Storff in het Venetiaanse leger dat in Zuid-Griekenland vocht tegen de Turken. In het voorjaar van 1686 werd daar zijn veroordeling in Nederland bekend. Op 28 mei 1686 vertrok hij met drie maanden verlof om in Nederland zijn onschuld te gaan bewijzen, maar daarna ontbreekt ieder verder spoor.

Inmiddels was de nieuwe vesting Naarden in 1685 voltooid. Met de rest van het bouwprogramma liep het echter niet volgens plan. Grave kwam onder leiding van de Haagse architect Urbanus van Yperen in 1689 slechts gedeeltelijk klaar en Sas-van-Gent maar voor de helft. En vrijwel overal kwamen knoeierijen aan het licht, niet alleen in Naarden en Grave maar ook in Sas-van-Gent, Steenberg en 's-Hertogenbosch. De organisatie van de ambitieuze plannen had kennelijk gefaald. Pas in 1698 zou de modernisering van het Nederlandse vestingstelsel opnieuw ter hand genomen worden, nu onder leiding van Menno van Coehoorn (1641-1704). Deze bouwde niet alleen werken die tactisch beter waren dan die van de 'Franse methode' maar hij richtte ook een betrouwbaar en kundig korps ingenieurs op zodat de bouw zonder haperen verliep.

Bronnen

J.S. van Wieringen - Paul Storff de Belville en de Franse methode - Jaarboek Stichting Menno van Coehoorn 1980-1981.

J.S. van Wieringen - De overgang van het Oud-Nederlandse naar het Nieuw-Nederlandse stelsel 1648-1704 - Vesting - 's-Gravenhage 1982.

J.S. van Wieringen - De vesting Grave; 1674-1874 - Merlet 26(1990)2:40 - Grave 1990.

Bij de Stichting Vijverberg zijn nog verkrijgbaar:
Complete jaargangen De Omroeper 1988, 1990 en 1991 à f 17,50

Het Sasburg prentbriefkaartenboekje f 5,—

Oud Valkeveen, van hofstede tot uitspanning f 19,95

Nieuw Valkeveen, een landgoed in de zanderij f 15,90

Het Burgerweeshuis, van weeshuis tot archief f 19,95

(exclusief verzendkosten)

Besteladres:

Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden, tel. 02159-46860.

Bulletje en Boonestaak

E.J.J. de Gooijer

Vanaf de St. Annastraat was jarenlang een met klimop begroeide schuur te zien. Deze dateerde van omstreeks 1800 en is op 4 november 1991 afgebroken. De bedoelde takkenbossenschuur behoorde in de jaren dertig en veertig aan bakker Van Wettum (1). Ieder jaar kwamen er wagens vol takkenbossen, die daar werden opgeslagen. Van Wettum bezat nog een ouderwetse oven, waarin takkenbossen werden gestookt. De schuur grensde aan de steeg en inrit van onze boerderij. De bakker was dus onze achterbuurman. Hij had twee zonen. De jongste Roelie, was van mijn leeftijd en werd door de buurt 'Bulletje' genoemd. Zijn broer Teunis was daarentegen lang en mager. Beiden deden mij denken aan de twee striphelden 'Bulletje en Boonestaak'. Dit stripverhaal verscheen in de dertiger jaren in het dagblad Het Volk. De kleine Bulletje en de lange magere Boonestaak beleefden allerlei avonturen. Hun evenbeelden waren dus mijn buurjongens.

In de oorlogstijd waren alle jeugdverenigingen verboden, behalve de NSB-jeugd-storm. De jeugd moest zich dus ongeorganiseerd zelf vermaken. Overal in de Vesting, waar grote lege ruimten waren, ontstonden clubs. De stallen van onze boerderij trokken een stel jongens, terwijl bij buurman boer Keijer een andere troep samenkwam. De takkenbossenschuur van bakker Van Wettum herbergde weer een andere groep. Logisch dat er rivaliteit was tussen de clubs. Vaak werd er onderling gevochten. De jongens sloegen elkaar met stokken of gooiden stenen. We raakten slaags op de straat, of soms op de Bedekte Weg. Maar vaker was het tussen onze ploeg en de bakkersclub. Dat vondplaats op de erfscheiding van de gemeenschappelijke steeg. Die grens deed tevens dienst als 'met' bij het 'potje pikken'. Wij hadden het voordeel, dat groenteboer De Groot verrotte groenten en fruit op onze mestvaalt dumpte. Zodoende beschikten wij over rotte vruchten om mee te gooien. Waren de clubs niet voltallig, dan bekogelden slechts enkele buurjongens elkaar. Eens had ik een partijje rotte tomaten tot mijn beschikking en samen met mijn vriendje Herman Kruijswijk bekogelden wij de beide bakkersjongens. Zij trokken zich terug in de takkenbossenschuur. Ik wachtte

De buurtjeugd op 19 maart 1941 gezamenlijk op de handkar voor de takkenbossenschuur. Op de kar: vooraan zittend Roel van Wettum (l) en Frans de Gooijer (r), staande met alpino Herman Kruijswijk en naast hem Teunis van Wettum.

hen op in de inham van de schuur, ter plaatse van de grote schuurdeuren. Gespannen keek ik naar de kleine zijdeur waarin zij gevlucht waren. Plots werd deze deur op een kier geopend. In een reflex gooide ik mijn rotte tomaat. De deur werd direct gesloten, maar ik zag tot mijn grote schrik nog net het gezicht van de bakkersvrouw. Snel vluchtte ik samen met Herman Kruijswijk achterom zijn ouderlijk huis binnen. Staande op de WC-bril hadden wij beiden een uitzicht op de achterdeur van onze boerderij. Mevrouw Van Wettum stapte op hoge benen naar mijn moeder. Daar deed zij haar beklag over mijn wangedrag. Ik wachtte tot de kust weer veilig was. Bij thuiskomst kreeg ik behoorlijk op mijn kop van mijn moeder.

Noot

1. Een dergelijke takkenbossenschuur bezat bakker Brouwer in de Katrepel en bakker Van Rooijen in de Jan Massenstraat.

De takkenbossenschuur. Aquarel: Diny Zijp.

In deze aflevering bevinden zich twee artikelen over de oorlogsgebeurtenissen in het Bosch van Bredius. Het onderstaande artikel is toegespitst op het bombardement op het hotel en geschreven door Bob Schipper, die in 1976 geboren is en in de vierde klas zit van het Goois Lyceum. Het tweede artikel, over de hele oorlogsperiode, is geschreven door de heer R.E. van Wijngaarden, die daar tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde. De kaarten van het gebied bevinden zich bij het tweede artikel.

Het bombardement op hotel 'Het Bosch van Bredius'

Bob Schipper

Wat een geslaagde verzetsactie had moeten worden, draaide uit op een ramp. Eigenlijk een fout die veroorzaakt werd door de soms langzame en gebrekkige communicatie tussen de luchtmacht in Engeland en de plaatselijke verzetsorganisaties op het vaste land. In wezen leek het allemaal duidelijk, de staf van een Duits legerkorps had zijn hoofdkwartier op de Veluwe verlaten en zich gevestigd in Naarden. Een Hilversumse verzetsman stuurde zijn waarnemingen door naar Engeland en Engeland reageerde

Hotel 'Het Bosch van Bredius' in juli 1935. Links de villa van Bouvy en Blankenberg en de Brediusweg. Rechts het in aanbouw zijnde Compositistenkwartier. Collectie: Stadsarchief Naarden.

met een bombardement. Het eerste bericht bereikte Engeland wel. Twee dagen voordat de vliegtuigen uit Engeland vertrokken werd echter een tweede bericht verstuurd. Het maakte melding van het vertrek van de Duitsers. Helaas heeft dit bericht Engeland niet bereikt. Daarmee werd niet alleen onnodig een hotel in de as gelegd maar ook een villa, die onderdak bood aan twee gezinnen.

Het hotel

Op 8 maart 1910 werd hotel 'Het Bosch van Bredius' in gebruik genomen door de eigenaar Johannes van den Burg. Na tenminste zeven verbouwingen en uitbreidingen bereikte het hotel zijn uiteindelijke vorm. Zo kreeg men op 7 november 1919 toestemming voor het bouwen van een extra gedeelte, waarmee het aantal suites bijna verdubbelde naar vijfenvijftig. Meteen daarop werd de architect Dirk F. Tersteeg in de arm genomen voor de aanleg van een nieuwe voortuin. Het hotel kreeg toen ook toestemming voor het bouwen van een garagebedrijf achter het hotel.

Johannes van den Burg overleed op 5 september 1938, waarna zijn vrouw, de Engelse Mereline M. Wright naar Laren vertrok.

Twee jaar eerder werd de leiding van het hotel overgenomen door een zesenvertigjarige Belgische Italiaan, Ivo Italo Jacovelli. Deze hield de leiding over het hotel tot in de oorlog, waarna het overgenomen werd door Gerrit Johannes Helsdingen, die na de oorlog, onder andere tijdens de sloop, de belangen van het hotel behartigde.

De villa

Tot 1926 bestonden in Naarden de 'Verboden Kringen', gebieden die rond vestingwerken lagen waarbinnen het verboden was stenen gebouwen te plaatsen. Het Bosch van Bredius lag weliswaar buiten de Verboden Kringen, maar werd toch pas laat bebouwd, omdat het gebied hoorde bij de gronden van het landgoed Oud Bussem. Pas rond 1909 werden de eerste woningen gebouwd langs de Oud Blaricummerweg, vanouds de oprijlaan voor het landgoed 'Oud Bussem'. De bebouwing langs de Paulus van Loolaan, de Brediusweg en de Hinlopenlaan, de lanen die de Amersfoortsestraatweg met de Oud Blaricummerweg verbinden, kwam pas later tot stand. De laatste dubbele villa, op de punt tussen de Brediusweg en de Hinlopenlaan, werd op 30 mei 1934 in gebruik genomen door J.H.J.C. Bouvy, één der grootste zoutproducenten in Nederland (velen zullen zich de zoutpotjes herinneren waarop zijn naam prijkte) en F. Werdmölder, directeur van de Chemische Wasscherij. Hinlopenlaan 20, de helft van Bouvy, bleef door hem bewoond. Op Brediusweg 96, de andere helft, woonden ten tijde van het bombardement de heer en mevrouw Blankenberg.

Het bombardement

Bob de Geus, hoofd van het district Gooi- en Eemland van de groep Albrecht (de landelijke spionageorganisatie van het Verzet), fietste begin maart 1945 langs het hotel

Hotel "Het Bosch van Bredius" — Laren (N.H.)

en meende enige Duitse legerwerkzaamheden te zien. Toen hij de volgende dag terugkeerde merkte hij dat de activiteiten waren toegenomen. Hij probeerde aan de hand van de kentekens op de voertuigen de legerenheid te herkennen. Omdat de voertuigen hem niet de nodige informatie verschaften, fietste hij het grindpad van het hotel op en zette zijn fiets voor de deur. Hij wandelde het hotel binnen en omdat er op dat moment in de hal geen mensen aanwezig waren, kreeg hij even de tijd om wat rond te neuzen. Er stond een rij koffers, waarvan hij snel de labels doornam. Tussen de namen en rangen zat een kolonel-arts, wat duidde op een generale staf van enig formaat. Al snel werd hij gestoord door een Duitse soldaat die informeerde naar het doel van zijn aanwezigheid. Bob voerde een toneelstukje op en vroeg de soldaat waar hij een kopje koffie kon drinken. De soldaat lichtte hem in dat het hotel was gevorderd door het Duitse 88ste Legerkorps. Dat was de informatie waar Bob naar op zoek was en met deze inlichtingen verliet hij het hotel. Als hoofd van het district was hij degene die uiteindelijk de berichten verzond en hij achtte deze informatie belangrijk genoeg om Engeland erover in te lichten.

Toen de Duitsers vroegtijdig uit het hotel vertrokken, heeft Bob de Geus nog geprobeerd zijn bericht te herroepen. Het was echter al te laat. Om 8 uur 's ochtends, op woensdag 21 maart 1945, kwamen de vliegtuigen in zicht. Er was geen luchtalarm in verband met het uitvallen van de elektrische stroom. Zeven Hawker Typhoons van de R.A.F. losten in 4 minuten, 18 bommen, met dramatische gevolgen (archieff gemeentepolitie Naarden).

Hotel "Het Bosch van Bredius" — Naarden-Bussum

De achterzijde van het hotel.

Volgens ooggetuigen, o.a. de heer J. Lustig, miste de eerste bom direct zijn doel en raakte de twee-onder-een-kap van Bouvy en Blankenberg. In deze villa's waren op dat moment negen mensen aanwezig. Slechts twee, mevrouw Bouvy en haar oudste dochter, overleefden het bombardement.

De ruïnes na het bombardement.

In het hotel kwamen twee mensen om het leven. Ze hadden die ochtend de bewaking over het hotel. Ze werden door dokter G.Z.A. Croiset van Uchelen geïdentificeerd.

De afloop

Omdat het bombardement zich afspeelde aan het einde van de oorlog en er toen een complete chaos heerste was de schade pas na de bevrijding te taxeren. Het werd duidelijk dat het hotel niet meer te redden was, omdat het volledig was uitgebrand. Toch moest het nog tot 11 september 1946 duren voordat de firma Te Pas en Gebben toestemming kreeg voor de sloopwerkzaamheden. Ook deze firma had te kampen met de wanorde en had bij gebrek aan mankracht een heel jaar nodig om de opdracht te voltooien.

Ook de villa die vlak naast het hotel stond, Oud Blaricummerweg 34, had ernstige schade opgelopen. De directie van het hotel had het huis voor de oorlog aangekocht om daar een extra zijtak voor het hotel te bouwen. Tijdens de oorlog betrof de heer Schatborn het pand dat hij inrichtte als kantoor en opslagplaats voor verbandstoffen. Na de oorlog heeft Schatborn de belangrijkste herstelwerkzaamheden zelf verricht, maar het mocht niet baten. De kelder was ernstig beschadigd en onderhevig aan optrekkend water. Tijdens een inspectie in augustus 1948 raadde de opzichter van Bouw- en Woningtoezicht daarom ook aan om bewoning van dit gedeelte niet toe te staan. Het pand werd dan ook gesloopt en op 20 januari 1959 werd de eerste steen gelegd voor een bungalow die er nog steeds staat.

De resten van de villa's van Bouvy en Blankenberg zijn weggehaald. De grond is onbebouwd gebleven totdat een deel ervan gebruikt werd voor de afbuiging van de Brediusweg in verband met de aanleg van de nieuwe Rijksweg, 'de weg om de noord'.

Bronnen:

Stadsarchief Naarden, archief gemeentepolitie Naarden, archief Bouw- en Woningtoezicht Naarden, RIOD Amsterdam, Public Record Office London. Gegevens werden verstrekt door A.H. Koning, H. van Amstel, de heer en mevrouw J. Lustig en Bob de Geus.

De 300e verjaardag van Comenius

H. Schaftenaar

De opening van het feest in de Grote Kerk

Maandag 28 maart 1892 vierde Naarden de driehonderdste verjaardag van de geboorte van Jan Amos Comenius. Dankzij de zorgen van een feestcommissie onder leiding van A.N.J. Fabius werd het ondanks het slechte weer een geslaagde dag.

Om 11 uur kwamen de genodigden in het stadhuis bijeen. Er was een extra trein van de Gooische Stoomtram ingezet om honderden mensen naar de Gooise hoofdstad te vervoeren. Daar begonnen de feestelijkheden om 11.30 uur in de Grote of Sint Vituskerk.

Om het publiek in de gewenste stemming te brengen speelde V.P. Schoonderbeek, de organist van de Grote Kerk, het 'In Memoriam' van Hesse. Daarna werd de Comenius-cantate uitgevoerd door een strijkkwartet en een koor van 100 dames en heren uit Naarden, Bussum en Hilversum onder leiding van H.F. Andriessen. De solisten waren Nanny de Roever (sopraan), C. van de Bergh (bariton) en B. Smeink (tenor). Vervolgens sprak Prof. dr. H.C. Rogge een feestrede uit, waarin de verdiensten van Comenius werden toegelicht.

Tot slot werd door organist Schoonderbeek op het orgel het Hallelujah van Händel gespeeld, gaf tenor Smeink nog drie solo's, vertolte sopraan De Roever drie liederen, blonk Schoonderbeek Jr. uit op de trombone en maakte het koor met 'Die Himmel erzählen' uit Die Schöpfung echt een einde aan dit eerste programma onderdeel.

De onthulling van het monument

Om half drie kwam men weer bijeen op het plein tegenover de Utrechtsepoort om daar het gedenkteken voor Comenius te onthullen. De wind was inmiddels met kracht opgestoken en sneeuw- en regenvlagen striemden de autoriteiten, het muziekkorps en de verschillende doelgroepen met hun banieren, die keurig bij het nog omklede gedenkteken stonden opgesteld.

P. van Eeghen, de voorzitter van de Nederlandse afdeling van het Comenius Geselschaft onthulde het uit keien en twee marmeren gedenkplaten bestaande eenvoudige monument. 'Zo was Comenius ook, eenvoudig doch een rots wat betreft zijn overtuiging en wil'.

Na de toespraken van buitenlandse deputaties en het leggen van vele kransen waaronder een bijna twee meter groot exemplaar uit Praag, werd vervolgens de Comeniustentoonstelling in het stadhuis geopend.

Helaas ging door het ongunstige weer de muziekuivoering van het 2e Regiment Vestingartillerie op het A. Dortsmanplein niet door.

Een honderd jaar oude foto van het eerste Comenius gedenkteken op het plein tegenover de Utrechtse Poort. Alles op deze foto is nu verdwenen. Links is de 'koepel' (theehuisje) te zien van één van de panden in de Gansoordstraat. Collectie: Comenius Museum.

De feestdis in het Burgerweeshuis

Het feest eindigde, zoals toen gebruikelijk in Naarden, in besloten kring met een maaltijd in het weeshuis. Bij die maaltijd had men een menu in het latijn samengesteld door zoveel mogelijk te citeren uit het werk Janua Linguarum van Comenius. Gelukkig stond er voor degenen die geen latijn verstonden, de Nederlandse vertaling bij.

Zo at men er onder andere 'Lepus bubula liquaminata agarico campestri' oftewel 'Ossenhaas voorzien van saus met zwammekens'. Het ging er gezellig toe onder de dertig genodigden in de Schilderijenzaal. Maar dat kon ook niet anders want hoe men zich gedragen moest stond voorgeschreven: 'Tum fiunt propinationes et circumpotationes pro salute hujus vel illius' oftewel met oud-hollandse woorden 'Dan geschieden er toedrinkingen ende omdrinkingen op de gezondheid van d'een of d'ander'.

De afloop van deze eerste Comenius herdenking gaf de medewerkers alle reden tot tevredenheid.

Bron:

De Gooi- en Eemlander van zaterdag 2 april 1892.

Schipbreuk bij Naarden

L.J. de Beer

Het is alweer tien jaar geleden dat ik besloot om de stamboom van onze familie te gaan uitzoeken. Daarbij kwam ik al spoedig tot de ontdekking, dat onze familie al eeuwen lang in Bussum woonde.

Daarbij rees bij mij de vraag welke de andere oude Bussumse families zouden zijn. Ik besloot mijn onderzoek uit te breiden tot alle gezinnen, die vóór 1817 - dus voordat Bussum een zelfstandige gemeente werd - in Bussum woonden.

Vóór 1817 viel Bussum 'onder de jurisdictie van Naarden', dus de bronnen voor mijn onderzoek liggen in het Stadsarchief van Naarden.

Onlangs trof ik bij het raadplegen van het register 'Overledenen voor de successie 1806-1808' de volgende beschrijving aan (de tekst is letterlijk overgenomen):

20 Februarij 1807

19 Lijken, welke op den 19 en 20 Februarij 1807 aan 't Strand onder de Jurisdictie dezer stad wegens geleden Schipbreuk door den Storm van den 18 dezer zijn gevonden Namentlijk 10 Manspersoonen 3 vrouwspersoonen en 6 kinderen.

20 Februarij 1807

nog 2 Lijken als boven gevonden zijnde Manspersoonen, alle onbekend; dog waar van naderhand zijn herkend geworden, de volgende personen als. Jacob Geerts, gewoonde hebbende te Meppel.

Leffert Nieuwenhuis als boven.

Willen Janse Schutterop als boven.

Pieter Willemsze Schutterop de Wilde als boven en deszelfs huisvrouw Genaamd.

Jannetje Willems en een kind van dezelve zijnde Een Jongetje, beide als boven

Hendrik van Hesselinger, als boven

Dirk van den Berg, wonende te Dinksterveen en

Anna Dirks.

In het register staat op 17 maart 1807 eveneens vermeld:

na gissing ½ jaar oud Een kind zijnde een Jongetje, aan 't Strand gevonden onbekend.

Kortom een tragedie, waarbij minstens 20 mensen om het leven kwamen. Na bijna 200 jaar snelt het verkeer voort over de plek, waar ooit dit schip is vergaan.

De 'Lehrbatterie Naarden'

Klaas-Jan Onrust

In de periode 1940-1945 hebben de Duitse bezetters in Nederland vele betonnen werken gebouwd. Het meest tot de verbeelding spreken de aan de kust gelegen verdedigingswerken, die deel uitmaakten van de zogenaamde 'Atlantikwall'. Echter, ook het Gooi ontkwam niet aan de Duitse bouwwoede. Een van de merkwaardige en met veel mystiek omgeven resultaten vormde het complex dat bekend stond als de 'Lehrbatterie Naarden'. Het betrof hier een luchtdoelbatterij voor instructiedoeleinden. Restanten van de batterij liggen even ten noordoosten van het pretpark Oud Valkeveen op het terrein van het Gustav Brieglebhuys en het landgoed Oud Naarden. Oorspronkelijk bestond de batterij uit vier geschutopstellingen, een commandopost, een munitiebergplaats, een aggregaatgebouw en een zoeklichtopstelling.

Exacte data omtrent de bouw zijn niet bekend. Vast staat dat de Duitse Kriegsmarine op 15 april 1944 een huurcontract afslot met het Nederlands Arbeidsfront. De stichting 'Vacantie Kinderfeest' die de grond reeds voor de oorlog had verworven, was door de nationalisering van sociaal-maatschappelijke organisaties opgegaan in dit

Het Gustav Brieglebhuys aan het Roelofslaantje.

De Vijverberg achter het Gustav Brieglebhuys. De commandopost en de munitiebergplaats waren half ingegraven in de Vijverberg.

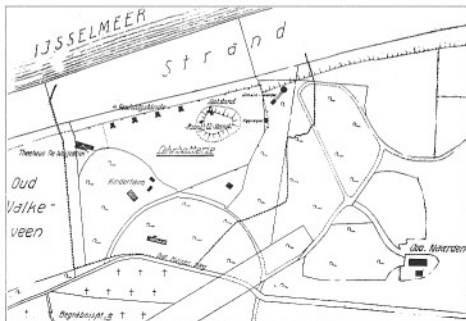
Nederlands Arbeidsfront. Op 16 april 1944 werd de opzet van de batterij door de 'Marinestab in den Nederlanden' officieel goedgekeurd. Kort daarna moet met de bouw begonnen zijn. Geallieerde luchtfoto's tonen aan dat de luchtafweerbatterij op 17 september 1944 geheel voltooid was.

Verboden gebied

Vanaf het moment dat de Duitsers bezit nemen van het gebied ten noorden van het Roelofslaantje wordt elk zicht op verdere informatie ontnomen. Het complex wordt omgeven door een prikkeldraadversperring waarmee ook het doek valt voor het op het terrein gelegen theehuis de Wijde Blik. Op 20 juli 1943 werden rond dit theehuis nog vier leden van de verzetsgroep 'de Vliegende Brigade' gearresteerd (zie de Omroeper nr. 2, jaargang 4). Ook de anders zo gedetailleerde inlichtingenrapporten van de verzetsgroep 'Albrecht' komen niet verder dan de mededeling dat recht voor de batterij een twee bij vijf kilometer grote strook van het IJsselmeer was afgezet met zes drijfbakken. Deze strook was dag en nacht voor alle scheepvaart verboden. Het verhaal wil verder dat de manschappen waren ondergebracht in het Brieglebhuys en de officieren in het huis 'de Nachtegaal'. Of en in welke mate de batterij gebruikt is, blijft echter een vraag.

Vernielingen

Pas vanaf 1951 duikt de batterij weer op in de archieven. Op 16 maart van dat jaar wordt de batterij geïnventariseerd door een medewerker van het Bureau Registratie Verdedigingswerken. De vier geschutsofstellingen en het aggregaatgebouw zijn dan nog intact. De commandopost, munitiebergplaats en de remise van de zoeklichtopstelling bleken daarentegen van binnenuit te zijn opgeblazen. Niets wijst erop dat de Duitsers deze selectieve vernielingen hebben uitgevoerd om daarmee te voorkomen dat het complex onbeschadigd in geallieerde handen viel; daarvoor was het van onvoldoende waarde. Meer nog moet beseft worden dat de overgave van de nog in West-Nederland aanwezige Duitse troepen in mei 1945 gelijktijdig het einde betekende van de oorlog in Europa. Er was dus geen sprake van een terugtocht waarbij de achtergelaten militaire complexen vernietigd werden. Vijfel nergens in Nederland en helemaal niet in het Gooi hebben de Duitsers in deze laatste dagen van de oorlog (bunker)complexen opgeblazen.

'Lageplan Lehrbatterie Naarden' uit 1944.

Ter verduidelijking: bij de Vijverberg staat geschreven 'Leitstand' en 'Muni-U-Stand', langs de kust '4 Geschützstände', op landgoed Oud Naarden 'Schein-werfer' en tegen het talud van Oud Naarden 'Aggregaat'.

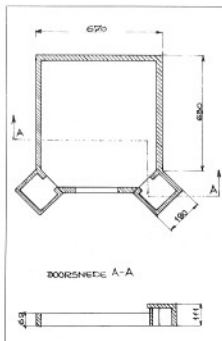
Meest waarschijnlijk is dat de Nederlandse Genie voor deze vernielingen verantwoordelijk is. Op 21 maart 1945 werd de grond door het militair gezag geconfiscieerd voor de opvang van oorlogspiegelkinderen. Wellicht stond de ongewenste Duitse nalatenschap een goed gebruik van de grond in de weg. Overigens in de rommelige tijd van vlak na de oorlog kon men zonder veel omhaal overgaan tot het opruimen van lichte Duitse bouwsels. Daar waar echter de restanten van de opgeblazen commandopost en munitiebergplaats direct werden opgeruimd, bleven die van de op het landgoed Oud Naarden gelegen zoeklichtremise tot op heden liggen.

Nadat de inventarisatie van de 'Lehrbatterie Naarden' was voltooid, kon een oordeel worden geveld over de verdere waarde van dit complex voor de Nederlandse Krijgsmacht. Deze viel negatief uit, zodat ook de nog intact zijnde werken definitief voor opruiming door de Genie in aanmerking konden komen. Op 17 februari 1954 diende de stichting Vacantie Kinderfeest (die de grond in 1948 officieel had mogen terugkopen) een aanvraag in tot vrijgifte teneinde deze bouwsels door genietroepen te

laten opruimen. Deze vrijgifte werd bij beschikking op 13 juli 1954 door de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen verleend. Desondanks zijn de geschutsofstellingen en het aggregaatgebouw tot op heden nog niet opgeruimd. Nog steeds kan men zich daardoor een redelijk beeld vormen van de voormalige 'Lehrbatterie Naarden'.

De geschutsofstellingen

De vier op een lijn liggende open geschutsofstellingen hebben de tand des tijds goed doorstaan. De opstellingen zijn van gewapend grindbeton en bezitten een vierkant grondoppervlak (7,6 meter bij 6,7 meter) met 69 centimeter hoge en 30 centimeter dikke opstaande randen. Schuin op de twee achterste hoeken bevinden zich overdekte munitienissen. In deze nissen bevond zich de verbruiksvoorraad; de maximaal aanvaardbaar gemaakte hoeveelheid munitie voor een 'gevechtsactie'. In de achterzijde is een 2,35 meter brede toegang opengelaten.

Plattegrond en doorsnede van een geschutsofstelling.

Tekening: F. de Gooijer.

Eén van de vier geschutsopstellingen. De foto's zijn gemaakt door F. Udo.

Munitieis.

Gezien de afmetingen konden de geschutsopstellingen plaatsbieden aan zwaar luchtdoelgeschut met een maximaal kaliber van 10,5 centimeter. De vier opstellingen zijn op een uitzondering na aan elkaar gelijk. Alleen de meest westelijke gelegen opstelling bezit in het midden van de vloer een vierkante uitsparing van 1 bij 1 meter en in elke hoek een rechthoekige uitsparing van 30 bij 40 centimeter. De drie overige exemplaren hebben in het midden twaalf in een 1 meter grote ring gesitueerde uitstekende ijzeren bouten. Op deze bouten kon een geschutssokkel worden vastgeklonken. De uitsparingen in de andere opstelling boden daarentegen extra mogelijkheden voor het vastzetten van geschut op spreidafuiten. Het hoofdschotsveld van de batterij lag in noordelijke richting naar het IJsselmeer toe. Door de lage ombouw was het echter mogelijk om in alle richtingen vuur uit te brengen.

Het aggregaatgebouw

Naast de opvallende open geschutsbeddingen is ook het aggregaatgebouw nog intact. Hierin bevond zich een dieselaggregaat dat garant moest staan voor de stroomvoorziening van de batterij. Het gebouw heeft een grondoppervlak van 4,2 bij 5,9 meter en een hoogte van 3,2 meter. Het bouwwerk is van een lichte constructie; de gemetselde muren bezitten een dikte van 44 centimeter. De schuinaflopende bovendekking is echter van 25 centimeter dik gewapend grindbeton, afgepleisterd met 1 centimeter cement en vochtbestendig gemaakt door een aangebrachte laag teer. Verder bevinden

Het aggregaatgebouw.

zich aan de westkant twee ramen. De oorspronkelijk 80 centimeter brede ingang is na 1951 verbreed tot een 2,5 meter brede toegang. Hierdoor lijkt het aggregaatgebouwtje tegenwoordig nog het meest op een doorsnee garagebox.

De zoeklichtopstelling

De op het landgoed Oud Naarden gelegen zoeklichtopstelling is van een bijzondere constructie. Deze bestaat uit een remise waaruit een 20 meter lang smalspoorbaantje loopt. Deze eindigt binnen een rondgaande 1 meter hoge omwalling met een globale diameter van 6 meter. Overdag wanneer het kwetsbare en vooral kostbare zoeklicht niet werd gebruikt, stond het in de remise geparkeerd. Doordat het zoeklicht op een soort van lorry gemonteerd was, kon het in korte tijd gebruiksklaar naar de omwalde werkplek worden gereden om een mogelijk doel bij te lichten. Afgezien van de opgeblazen remise is de zoeklichtopstelling verder nog intact. Toch kan de remise aan de hand van de restanten tamelijk goed gereconstrueerd worden. Dan blijkt dat de remise qua uiterlijk vrijwel gelijk, maar van een iets lichtere constructie was dan het aggregaatgebouwtje. Het bezat een rechthoekige grondvorm van 5,5 bij 4 meter met een hoogte van 3 meter. De gemetselde muren waren 35 centimeter dik en van binnen bepleisterd. Het 18 centimeter dikke gewapend grindbetonnen dak was eveneens met cement bepleisterd en met een teerlaag beschermd tegen de weersinvloeden. De remise

De resten van de remise voor het zoeklicht op landgoed Oud Naarden.

Het blok beton op de Vijverberg. Restant van de 'Leitstand' of de sokkel van de vlaggemast van de Kriegsmarine?

bezat een 2,5 meter brede en 2,75 meter hoge toegang, die met houten deuren kon worden afgesloten. Gezien de afmetingen kon de remise onderdak bieden aan een zoeklicht met maximale doorsnee van 150 centimeter.

Vanuit de remise loopt een 125 centimeter breed smalspoorbaantje. De rails liggen in een 15 centimeter dikke en 150 centimeter brede gewapend betonnen fundering. Net als de remise ligt het spoorbaantje een halve meter beneden het maaiveld ingegraven. Daar waar het spoorbaantje binnen de aarden omwalling eindigt, zijn de ijzeren stootblokjes nog duidelijk zichtbaar. Halverwege onder het spoorlijntje bevindt zich een diepe betonnen put waarvan de functie onduidelijk is.

De commandopost en munitiebergplaats

De commandopost en munitiebergplaats zijn zoals opgemerkt reeds snel na de oorlog opgeruimd, zodat over deze gebouwen vrijwel niets bekend is. Ze waren halfingegraven in de Vijverberg en zullen evenals de overige werken van een lichte constructie zijn geweest. De munitiebergplaats bezat een extra beschermende gebogen ingangspartij. De bergplaats was daarbij zo gesitueerd dat de aanvoer van munitie voor de

geschutopstellingen over niet al te grote afstand hoefde plaats te vinden, maar ook weer dusdanig dat wanneer de opbergplaats onverlet de lucht in vloog de batterij daarvan niet te veel schadelijke gevolgen zou ondervinden.

Vanuit de commandopost werd het vuur gecoördineerd en geleid. In het Duits werd dit gebouw dan ook aangeduid als 'Leitstand'. Op het dak zal een opstelling voor een afstandsmeter hebben gestaan waarmee de afstand tot het door een vliegtuig voortgetrokken doel kon worden bepaald. De verkregen gegevens werden vervolgens verwerkt in een (aparte) werkruimte. Hier werden de schietsrichting en de elevatie van de kanonnen bepaald. De stukbemanningen kregen dan telefonisch bevel de kanonnen in de aangegeven stand te zetten en met een bepaalde intensie vuur af te geven. Op de plaats waar vroeger de 'Leitstand' moet hebben gestaan ligt tegenwoordig een blok beton met een vierkant gat. Is dit mogelijk een restant van de 'Leitstand' of was dit, zoals door velen wordt gesuggereerd, de sokkel voor een mast waaraan de vlag van de Kriegsmarine wapperde?

Marinebatterij

De opzet van de luchtafweerbatterij komt vrijwel overeen met de batterijen zoals die in het Nederlandse gedeelte van de 'Atlantikwall' konden worden aangetroffen. De zware luchtafweerbatterijen waren daar vreemd genoeg alle gebouwd en in handen van de Duitse marine (die ook het gros van de kustbatterijen beheerde) hoewel de luchtverdediging in eerste instantie een zaak was van de luchtmacht. Deze operationele batterijen waren vanzelfsprekend van een zwaardere en meer uitgebreide constructie. Medio 1944 waren in de Atlantikwall 23 zware vaste Flieger Abwehr Kanone (FLAK) batterijen actief. Hiervan waren 20 batterijen uitgerust met vier 10,5 centimeter kaliber kanonnen en de resterende batterijen met vier 8,8 centimeter kaliber kanonnen. Het heeft er dan ook alle schijn van dat de 'Lehrbatterie Naarden' aan (toekomstig) bedieningspersoneel van in de Atlantikwall gelegen zware FLAK marinebatterijen gelegenheid tot oefening moest bieden. Vooral vanaf 1944 werd het geallieerde luchtoverzicht sterk voelbaar. Dit leidde tot uitbreiding van het aantal FLAK batterijen en een groeiende behoefte aan rustige buiten het operatiegebied, maar toch nabij, gelegte oefenmogelijkheden. Het buiten de geallieerde hoofdvliegroutes gelegen gebied rond Oud Valkeveen voldeed aan deze eisen.

Naarden en de literatuur (12)

Belcampo (Herman Pieter Schönfeld Wichers) Naarden 1902 - Groningen 1990

Jan Paardenkooper

In de Omroeper nummer 1 van jaargang 2 staat op pagina 13 een klein stukje over de schrijver Belcampo met een fraaie tekening van Tineke Wilhelm van het huis Turfpoortstraat 16. Dit moet in 1902 Gasthuisstraat 284 geweest zijn waar Belcampo als zoon van een notaris werd geboren. Dit korte redactionele stukje werd de aanleiding tot de serie 'Naarden en de literatuur'. In literaire zin werd Belcampo in dit stukje naar mijn idee tekort gedaan.

Belcampo verhuisde enkele maanden na zijn geboorte naar Sappemeer en in 1906 vestigde het gezin Schönfeld zich in het plaatsje Rijssen waar de schrijver zijn jeugd doorbracht. Hij studeerde in Amsterdam rechten en behaalde in 1928 de meesters titel. In 1937 ging hij medicijnen studeren. In 1949 behaalde hij het doctoraal examen medicijnen. Na wat huisartsenpraktijken werd hij in 1953 de eerste Nederlandse studententarts in Groningen en dat bleef hij tot zijn pensionering in 1967. In 1990 overleed hij in Groningen en hij werd begraven in zijn jeugddorp Rijssen.

Belcampo, die zijn pseudoniem zeker vijftien jaar verborgen wist te houden, schreef al in zijn studententijd verhalen die in het blad *Propria Cures* gepubliceerd werden. In 1934 gaf Belcampo in eigen beheer zijn eerste verhalenbundel 'De verhalen van Belcampo' uit. Ook de 'Zwerftochten van Belcampo' uit 1938 werd in eigen beheer uitgegeven. Uitgevers hadden weinig belangstelling voor hem omdat hij moeilijk te plaatsen was in het toenmalige literaire circuit. Dat heeft hem trouwens met zijn hele oeuvre parten gespeeld omdat hij een genre schreef dat in Nederland nauwelijks beoefend werd: het fantastische. Zijn verhalen kregen pas na de Tweede Wereldoorlog meer bekendheid door zijn bundel 'Nieuwe Verhalen'. Toch werd hij door de officiële kritiek met een scheef oog bekeken, ook al omdat hij weigerde in het openbaar op te treden en elk interview van de hand wees.

Belcampo leidde vaak een zwerfend leven voor hij studententarts werd. De 'Zwerftoch-

ten van Belcampo' geven een fraaie en geestige beschrijving van een voettocht door Europa. Tijdens die tocht voorzag hij in zijn onderhoud door portretten te tekenen. Tot zijn 85e levensjaar trok hij er vaak op uit, lopend en liftend en onderdak vragend in ruil voor het voorlezen van zijn verhalen. Nadat in de vijftiger jaren zijn eerdere bundels waren herdrukt onder de titel 'De fantasieën van Belcampo' was er sprake van een groeiende belangstelling bij het lezerspubliek. Zijn werk werd ook vertaald: in 1963 verscheen een aantal van zijn verhalen in Frankrijk onder de titel 'Le monde fantastique de Belcampo'.

Wat is nu het specifieke in de verhalen van Belcampo? Een omschrijving als 'fantastisch' is eigenlijk te gering voor dit werk. In de eerste plaats kan gesteld worden dat Belcampo een eigen toon voerde, een toon die humoristisch kan worden genoemd, maar beter nog valt te spreken van 'relativerend'. Daarnaast was hij een surrealistische schrijver; hij wist op een bijzondere manier realiteit en fantasie te verbinden. Als stijlprocédé gebruikte hij vaak de onverwachte wending. Als voorbeeld geef ik het begin van 'Het hardnekkige verlangen' uit de bundel 'Liefde's verbijstering' van 1953.

'Ze had van die blauwe ogen waar de Nooroeuropese rassen langzamerhand wat op zijn uitgekeken, maar die bij alle andere volken der aarde gelden als de meest begerenswaardige, ogen zonder troebeling, die even goed in de verte zien als in de diepte van een mensenziel. Haar speelse lokken waren zwart als pas opgewreven ebbenhout, haar wangen zacht als een nog nimmer aangeraakte perzik. De lijnen van haar mond waren gevoelig en krachtig, daar hoefde niets aan te worden veranderd. Zij had twee neuzen. Niet een dubbele neus in de zin van een dubbele dahlia, nee, twee neuzen naast elkaar, twee precies aan elkaar gelijke, welgegroeide neuzen'.

En dan volgt de zoektocht van deze vrouw naar een partner.

Zoals nog bij een aantal verhalen van Belcampo is deze vrouw met de twee neuzen al bijna klassiek geworden in de Nederlandse literatuur. Dat geldt ook voor 'Het grote gebeuren' waarin hij het laatste oordeel laat spelen in zijn jeugdplaats Rijssen. In 'De nieuwe verhalen van Belcampo' staat het prachtige 'Olografisch testament' waarin een notaris een cliënt krijgt die zijn testament op de huid van een beeldschone vrouw heeft laten tatoeëren. Een van zijn fraaiste surrealistische verhalen is wel 'Bach in Groningen'. De realiteit is dat in de achttiende eeuw de toren van de A-kerk is ingestort. Bij Belcampo vereert J.S. Bach de stad Groningen met een bezoek en als hij in die kerk het orgel bespeelt, stort de toren in.

Oorlogsherinneringen uit het Bosch van Bredius

R.E. van Wijngaarden

Inleiding

Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde de schrijver van dit artikel in het Bosch van Bredius op geringe afstand van het gelijknamige hotel. Tijdens het bombardement bevond hij zich in de kelder van een villa in de Hinlopenlaan. De bron voor dit verhaal is derhalve de schrijver zelf. Aanvallende gegevens werden verkregen uit het Stadsarchief, het archief van de afdeling Bouw- en Woningtoezicht en het archief van de Gemeentepolitie van Naarden. Ook werd gebruik gemaakt van de gegevens van de Sectie Luchtmachtshistorie (Klu) te 's-Gravenhage.

In dit artikel zijn geen namen genoemd en evenmin villa's waar bepaalde voorvallen, zoals illegale werkzaamheden, plaatsvonden. Een uitzondering is gemaakt voor het onderduikadres van Mussert en de vernielde huizen die geen van allen meer bestaan.

Het 'boschrijkste deel van het Gooi'

Het Bosch van Brediuskwartier had in de twintiger en begin dertiger jaren een zeer rustig karakter. In de bosrijke omgeving stonden nog maar enkele villa's maar bovenal

De Oud Blaricummerweg.

was er het hotel 'Het Bosch van Bredius'. Het leek meer op een uit de kluiten gegroeid landhuis dan op een hotel.

Het was een voornaam hotel waar kennelijk de wat beter gesitueerden konden genieten van 'een rustige ligging in het schoonste en bosrijkste gedeelte van 't Gooi, nabij Zuiderzee en Heide'. Aan de achterzijde van het hotel, waar de tennisbanen en een garage lagen, had men een prachtig uitzicht over de enkele meters lager gelegen waterpartijen en weilanden, die zich tot aan de Zuiderzee uitstrekten. Vanaf deze open zijde zou in maart 1945 de dood toeslaan.

Vanuit hotel 'Het Bosch van Bredius' werkte een gelijknamige exploitatie maatschappij, die ruim 200 hectaren in de gemeenten Naarden en Huizen ter beschikking had ter verkoop in kleinere terreinen en eventueel met bijlevering van een eenvoudig landhuis. Langzaam kwamen er dan ook enkele landhuizen, vrijstaande en dubbele villa's bij. In de dertiger jaren besloot de gemeente Naarden in de weilanden achter de Oud Blaricummerweg, schuin tegenover 'Jan Tabak', een nieuwe woonwijk aan te leggen. Het werd het Componistenkwartier. Hotel 'Het Bosch van Bredius' ging met zijn tijd mee; men kon er recepties en partijen houden en later was er iedere zondag 'thé dansant'.

De Mei-dagen

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 en de crop volgende mobilisatie, schrok ook deze rustige buurt wakker. Er kwam voorlichting en een

'Een uit de kluiten gegroeid landhuis'.

De Oud Blaricummerweg was de opritlaan naar het herenhuis Oud Bussem.

wijkraad, men schafte zich gasmaskers aan en er kwam een handgetrokken brandweeragentje bemand door vrijwilligers uit de buurt. Enkele bewoners bouwden in hun tuin een schuilkelder en/of gingen het betonnen plafond van hun kelders met balken stutten.

De schok was groot toen ook Nederland in mei 1940 in de oorlog werd betrokken. Duitse vliegtuigen trokken over en in de verte donderde het afweergeschut. De laatste oorlogsdag en nacht waren het gerommel en de lichtflitsen van het geschut in en voor de Grebbelinie vrij duidelijk hoor- en zichtbaar.

Men wilde de vesting Naarden nog gaan verdedigen. Een groot deel van de bevolking in en rond de vesting werd geëvacueerd. Groepjes ontredderde Nederlandse militairen trokken, dikwijls lopend, via de Rijksweg terug in de richting van Naarden en Amsterdam. Ze werden door de omwonenden voorzien van warme soep en goed belegde boterhammen.

De capitulatie bracht, zoals ook elders in Nederland, grote verslagenheid. Er werd niet al te opvallend gekeken naar de binnentrekende Duitse kolonnes die op weg waren naar Amsterdam en verder.

Het zou niet lang meer duren of de huizen in het Bosch van Bredius kregen inkwartiering van Duitse militairen, die na enkele dagen nazi-propagandamateriaal aan de bewoners uitdeelde. Vooral dat laatste werkte averechts. Zoals ook bij de schrijver thuis verscheurde men soms openlijk dit materiaal voor de ogen van de onthutste Duitsers. Mijn vader had toen nog de moed de Duitser te wijzen op het portret van H.M. de Koningin en te zeggen dat onze Koningin nu veilig aan de overkant zat. De inkwartiering zou dan ook niet lang duren. De militairen gingen naar diverse kazernes in de buurt. Veel later zouden ook scholen als kazernes worden ingericht.

Het Verzet

Langzaam maar zeker werd de situatie grimmiger en deed vanaf 1943 het Verzet ook in het Bosch van Bredius zijn intrede. Er was een joodse familie verdwenen waarvan het huis werd vergeven aan een Rijksduitse familie, die al jaren in Nederland woonde en niet goed Duits meer sprak. Die familie moest worden 'opgepoetst' in de nazi-leer. De joodse familie zou nimmer terugkeren.

Van inwoners uit het kwartier werden twee studerende zoons gefusilleerd. Bij een ander gezin verdween een zoon via de 'Arbeitseinsatz' naar Duitsland en kwam daar om. Weer een andere zoon wist later, het was toen al eind 1944, naar het bevrijde zuiden van Nederland te ontsnappen.

Een gewezen reserve-officier, met een vrijstelling om zich te melden, ging met zijn vrouw in het Verzet. Hun woning werd een doorgangshuis voor boven Nederland gedropte wapens.

Toen de razzia-periode begon en men links en rechts mannen van de straat pikte voor gedwongen arbeid in Nederland en Duitsland, raakte bij één gezin de maat zo vol, dat men met z'n allen in het Verzet ging. In dit huis werd het een komen en gaan van illegale werkers. Kleine verzetsgroepen kwamen er tot een samenwerkingsverband. De Minister van Defensie in Engeland was de gewezen directeur van de hoofdbewoner. Een naar Engeland te zenden verzetsman kreeg hier dan ook z'n introducties mee voor 'de overkant'. Later werd via de op zolder verborgen radio het door Radio Oranje uitgezonden codebericht ontvangen over de goede aankomst van de verzetsman.

Na in Engeland met de Regering te hebben gesproken en opleidingen te hebben gevolgd voor radiotelegrafist en parachutespringen, werd hij met radioapparatuur boven Nederland gedropt. Al snel verscheen hij in 'Bredius' met de groeten van 'de overkant' en met foto's van het koninklijk gezin, die hij van Prins Bernhard had ontvangen. De foto's werden elders in grote oplagen gedupliceerd en ten bate van de illegaliteit verkocht. Vanuit het Bosch van Bredius vond tenminste één radioverbinding met 'de overkant' plaats. Na hem zouden nog twee man uit Engeland zich komen melden.

Via de fietspaden door de bossen en over de heidevelden was het mogelijk zich over grote afstanden naar elders te verplaatsen. Dit was ook de reden dat enkele onderduikers in het Bosch van Bredius terecht kwamen. Men bedenke dat Nederland toen zo'n acht miljoen inwoners telde en het dus heel wat minder vol was dan nu. Via 'Bredius' werden gestolen bonkaarten en ingezamelde gelden ter beschikking gesteld van illegalen en onderduikers. Ook gingen er veel illegale krantjes van huis tot huis waarvan de inwoners 'betrouwbaar' waren.

Allerlei gebeurtenissen

Dat er voor ons nog steeds werd gevochten was dag en nacht merkbaar aan de overvliegende geallieerde luchtmada's. Het gedonder van het luchtafweergeschut was hoorbaar en 's nachts waren de lichtbundels van zoeklichten zichtbaar. De landingen in Normandië gaven een ieder weer hoop op een snel einde van de oorlog, maar te weinig werd beseft dat het ergste nog moest komen.

'Dolle Dinsdag' (5 september 1944) en volgende dagen waren met recht een dolle maar gevaarlijke tijd. Op de Amersfoortsestraatweg zag men allerhande voertuigen met Duitse militairen en NSB'ers richting Amersfoort rijden. 's Nachts strooide men een

Het hotel gezien vanuit de Hinlopenlaan.

In het bos werd gekapt, hetgeen weliswaar ten strengste verboden was. Nu en dan werd er het gerommel van een V-2 op weg naar Engeland waargenomen. Bij heldere dagen werd er door de geallieerden veel gevolgen, maar deze winter gaf veel regen, sneeuw en soms een straffe wind waarin jonge verzetsmensen urenlang, fietsende op gammele voertuigen, hun koeriersdiensten of andere werkzaamheden verrichtten. Daar het voor mannen te gevaarlijk was om zich te laten zien waren het vooral de vrouwen die aan voedsel moesten zien te komen. Vooral de oudere mensen kregen het zwaar te verduren.

Pantservoertuigen in het Bosch van Bredius

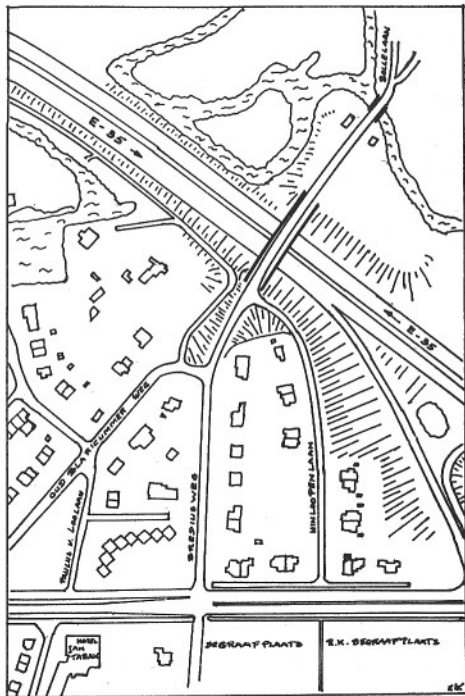
Op een morgen in maart 1945 werd het Bosch van Bredius na een onrustige nacht weer eens opgeschrikt door de aanwezigheid van Duitsers in hotel 'Het Bosch van Bredius'. In het omringende bos en het Bikbergerbos stonden Duitse auto's, vrachtwagens en pantservoertuigen verdekt opgesteld. Ver van het front bleek het de staf te zijn van de 25e Arme.

Het Verzet kwam weer in actie. Het is niet meer na te gaan wanneer de informatie betreffende 'Bosch van Bredius' naar 'de overkant' of 'het zuiden' werd verzonden. De geallieerde 'Intelligence' werkte al op topcapaciteit om alle binnenkomende berichten te verwerken, te analyseren en naar prioriteit in te delen. Het kostte helaas allemaal tijd. De opgejaagde en nerveuse Duitsers verbleven maar enkele dagen op __n plaats en dit was ook het geval in hotel 'Het Bosch van Bredius'. De eigenaar van het hotel plaatste na het vertrek van de Duitsers twee man als bewakers in het lege hotel. Of het Verzet het vertrek van de Duitsers eveneens heeft doorgegeven is bij schrijver niet bekend.

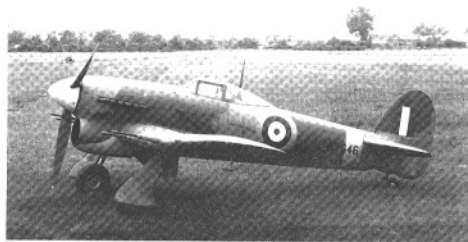
Op 20 maart kwamen weer Typhoons van no. 84 Group RAF een aanval uitvoeren op het Rudelsheim-complex te Hilversum. Christiansen was daar inmiddels vervangen door Generaloberst J. Blaskowitz. Ditmaal leden de Duitsers gevoelige verliezen. Er was veel schade, maar de zware bunkers bleken wederom goed gebouwd te zijn. Het Gooi was nu volop in de oorlog betrokken.

Het bombardement op het hotel

Woensdag 21 maart 1945, ongeveer tien dagen na het vertrek van de Duitsers uit hotel 'Het Bosch van Bredius' zou het gaan gebeuren. Het was een heldere dag en vanaf vliegvelden in Engeland en bevrijd Europa (waaronder Zuid-Nederland) kozen honderden jagers en jachtbommenwerpers van de RAF het luchtruim. Grotendeels behoorden deze vliegtuigen tot de 2nd Tactical Air Force. Hun doelen waren gelegen in nog niet bevrijd Nederland. 25 Typhoons van nr. 146 Wing kregen de opdracht een

De situatie in 1990.

Een Hawker Typhoon.

vijandelijk hoofdkwartier te Bussum aan te vallen. Een typische fout want hotel 'Het Bosch van Bredius' lag in de gemeente Naarden.

Rond 8 uur, na een nacht in klamme en koude bedden en na een wel uiterst sober ontbijt in een steenkoud huis, hoorden we een aantal vrij laag vliegende vliegtuigen overkomen die leken een bocht te gaan beschrijven. Toen even later de piloten de spoed van hun propellers verzetten en volgas gaven alvorens met een huilend geluid een duikvlucht te gaan inzetten, was het 'in de kelder!!'

Onze schuilplaats in de tuin was niet meer bereikbaar. We stonden nauwelijks in de extra ondersteunde kelder onder het trapgat en de gang, toen de hel losbarstte.

Na de eerste inslaande bommen (totaal werden 12 ton brisantbommen afgeworpen) en afgeschoten raketten (totaal 72 stuks) met erop volgende luchtdruk, vlogen een groot deel van onze ramen aan diggelen.

Onze spaniel, die we waren vergeten mee te nemen in de kelder, liep jankend, en bij elke inslag gillend door de kamer. Ons huis stond regelmatig te schudden en het gedreun van inslaande bommen en raketten en het duiken en optrekken van de vliegtuigen was oorverdovend. Het moet maar kort hebben geduurd maar het leken wel uren.

Het was ineens onwezenlijk stil. Na nog even wachten verlieten we de kelder en konden we eens rond gaan kijken. Het huis leek in takt te zijn maar de ravage door overal

liggend glas, omgevallen voorwerpen en vooral stof-stof-stof was groot. Naar buiten gaande zagen we in de tuin diverse kleinere en grotere bomscherven en dakpannen liggen. Vóór ons huis, op de rand van het wegdek, zat een gat als gevolg van een ingeslagen raket.

Vanaf 's morgens 8 uur tot in de avond was de buurt in rep en roer en stooft iedereen in dekking als men weer vliegtuigen hoorde.

Om 8 uur kwam het eerste bericht van de Luchtbeschermingsdienst (LBD) bij de politie te Naarden binnen dat er bommen waren gegooid in de omgeving van het Bosch van Bredius. Dit bericht werd even later gevolgd door een bericht dat er een tijdbom was ontploft bij 'de Gooische Boer' (het café-restaurant op de hoek Huizerweg/Rijksweg) en dat er tegenover een huis was vernield. De Naardense politie kwam in actie!

8.30 uur. De 'Ortskommandantur' (OK) deelde mede dat er brand was in het 'Bosch van Bredius' en dat de brandweer moest uitrukken. De burgemeester en gemeentewerken werden gewaarschuwd.

8.40 uur. Uit de Schoonderbeeklaan kwam bericht dat er een ontplofte bom op het wegdek lag.

9.05 uur. De OK deelde mede dat de huizen in een straal van 300 meter rond de bom moesten worden ontruimd.

De ruïne van het hotel in 1945.

10.30 uur. Vorengenoemde bom ontplofte. Later kwamen meerdere berichten over blindgangers onder andere één op de kwekerij van Visser

De volgende dag werd nog een bom gevonden bij de Bollelaan. Oorzaak van niet ontplofte bommen was ondeugdelijkheid of het te laag vliegen bij het afwerpen t.o.v. de ingestelde ontploffingstijd. De niet ontplofte bommen werden op woensdag en donderdag door de Duitsers onschadelijk gemaakt en door henzelf of door gemeentewerken naar Hilversum afgevoerd.

Hotel 'Het Bosch van Bredius' was een onherkenbare puinhoop. Aan de Oud Blaricummerweg was een huis totaal vernield en datzelfde was het geval met de dubbele villa aan het einde van de Hinlopenlaan en de Brediusweg.

De r.k.-begraafplaats langs de Rijksweg had één of meerdere treffers gekregen en de omgewoelde graven gaven een macaber beeld.

Er kwamen geen Duitsers om het leven maar onder de bevolking van het Bosch van Bredius vielen die dag totaal elf doden. Bovendien waren er nog gewonden. Onder de doden waren drie kinderen. Een vrouw en kind kon men nog levend onder het puin vandaan halen.

Vergeleken met nu was het hele reddingswerk maar primitief te noemen, waarbij nog kwam dat het hele openbare apparaat en leven aan het einde van de oorlog volledig was ontworicht.

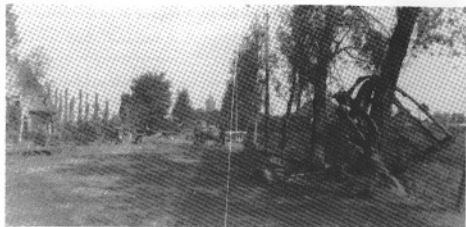
Dit soort aanvallen was 'voer' voor de Duitse propagandamachine. Bewezen moest worden dat men het op de burgerbevolking had gemunt en dat men niet de moed had militaire doelen aan te vallen. Hoe geschokt men ook door de gebeurtenissen was, men vergat niet wie de oorlog begonnen was en wat een ellende de Duitsers hadden gebracht. Het was de tol die men moest betalen om het einddoel, de overwinning, te bereiken.

De aanval op of bij 'Jan Tabak'

Op vrijdag 30 maart was het weer raak. Omstreeks 15.00 uur vond een luchtbombardement en/of beschieting plaats tegen of bij het hotel 'Jan Tabak'. Naast grote materiële schade werden op de Rijksweg in Naarden twee jonge vrouwen gedood die op de fiets op weg waren van Bussum naar Huizen.

Over deze aanval is in archieven niets te vinden. Het is mogelijk zo'n dag geweest waarop piloten de opdracht kregen in een bepaald gebied 'gelegenheidsdoelen' aan te vallen. Onder dit soort doelen verstaat men dan schepen, treinen, voertuigen en troepenbewegingen.

Op 20 april 1945 werd de Amsterdamsestraatweg nabij de Hakkelaarsbrug doorgegraven

De verwoeste brug over de zanderijsloot in de Amersfoortsestraatweg in 1945. Collectie J.Th.J. Jorna.

De restanten van 'de brug van Swennen' over de buitengracht in 1945. Collectie J.Th.J. Jorna.

om zodoende de Binnendijksepoolder te kunnen inunderen. Zeven dagen later kwam het Duitse bevel het gat weer te dichten maar op 29 april werd de Amsterdamsestraatweg weer doorgraven. De Duitsers waren hun kop kwijt.

Op 26 april bleven de Duitsers nog de draaibrug in de weg naar Ronduit benevens twee andere bruggen op.

Na de bevrijding

Na de oorlog becijferde men dat in de gemeente Naarden enkele honderden slachtoffers gevallen moeten zijn. Het Bosch van Bredius alleen al kende zestien slachtoffers.

Naarden kreeg een 'vriendelijke' bezetting van Canadezen. 'Bijltesdag', waar de geallieerden beducht voor waren geweest, bleef gelukkig achterwege. Met name in Frankrijk was dat volledig uit de hand gelopen. Evenals elders werden door de Illegaliteit ook in Naarden in eerste instantie teveel 'onbetrouwbaren' opgepakt en tot latere berechting in de Weeshuiskazerne gevangen gezet. Anders lag het met de oorlogsmisdadigers en Nederlandse SS'ers. Deze lieden werden in Naarden 'onder de wallen' opgeborgen.

Verder werd het de hoofdzaak om de voedselvoorziening weer op gang te krijgen. Het distributiesysteem zou echter nog zeer lang blijven bestaan. Vele ouderen zullen zich nog het Zweedse wittebrood herinneren en de militaire 'rations' die de burgers toegestopt kregen van de Canadezen. Voor 't eerst van hun leven konden kleine kinderen chocolade en soms bananen eten.

Feestjes en herdenkingen waren er te over. Het was het afreageren na vijf jaar oorlog en bezetting.

Op 5 september 1944 waren in het bevrijde deel van Nederland uit de Illegaliteit de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) geformeerd. De bewapende Naardeneren werden na de bevrijding dus ook BS'ers en werden ingezet voor 'de handhaving van de orde' en de bewaking van gevangenen. Toen 'bepaalde figuren' uit Noord-Holland langs het IJsselmeer bootjes stalen, naar de andere kant voeren en via oostelijk Nederland naar Duitsland poogden te ontsnappen, werd de Naardense BS ingeschakeld voor een 24-uurs bewaking van de zeedijk langs het IJsselmeer tussen Valkeveen en Muiderberg.

In het Bosch van Bredius kon men met puinruimen beginnen. Pas jaren later, toen de Rijksweg 'om de noord' werd aangelegd, zou de situatie drastisch gaan veranderen zoals op het kaartje te zien is.

als het binnen buitengewoon
goed moet zijn

ploeg
besouw
kendix
jab
fischbacher
leolux
pastoe
banzbord
etc.

kroonenburg interieurs
Cattenhagestraat 21, 1411 CR Naarden
Telefoon 02159-43842